

НЕШО БОНЧЕВ: ЕСТЕТЪТ КАТО ХУДОЖНИК

Силвия Николова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

NESHO BONCHEV: THE AESTHETE AS AN ARTIST

Silvia Nikolova

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

The present paper examines Nesho Bonchev, a Bulgarian critic, in a contemporary discourse beyond the general aspects of literary historiography. It is important to appreciate N. Bonchev's ability to think critically, for he is an original critic whose work definitely improves, by offering more accurate translation options, the text he deals with, e.g. G. Parlichev's translation of the *Iliad*. The notion of the critic as artist has been taken from the essay by Oscar Wilde with the intention of using it as a working concept and a pure idea independent from the subjectively eccentric intertextual overlays.

Keywords: literature pole, critic as artist, translation sample, improvement, intervention

В основните принципни положения за възприемането на фигурата на литературния критик винаги се е прокрадвала идеята за критика като провалил се автор. „Вие не бихте станали критик – обръща се той¹ към един от своите рецензисти, – ако преди това не се бяхте уверили, че не можете да бъдете автор“ (Богданов/Bogdanov 1985: 61). В този смисъл думите, че „литературното поле не е бална зала, та да се гладим и да си казваме комплименти“ (Бончев/Bonchev 1983: 85), са валидни и в посока на автора срещу критика, и на критика срещу бездарността и посредствеността у автора, предвид че ги дължим на професионален за времето си критик.

Провалил се автор ли е Нешо Бончев, „първият професионален български критик“? Той на практика не оставя художествени текстове. Или поне не в прекия смисъл. Бончев всъщност подема собствено творчество – но в основата си критическо. Той няма как да бъде провалил се автор не просто защото позицията на истински добрия кри-

¹ Става дума за Теофил Готие.

тик отхвърля подобно предположение. Сама по себе си критиката е творчество².

Като следваме тази линия, не без значение се оказва силното идейно-естетическо влияние, което Висарион Белински упражнява върху Бончев. На Белински именно принадлежи убеждението, че критиката е „движеща се естетика“ (Тонков/Tonkov 1973: 9)³.

Макар че естетическата насоченост не е останала незабелязана от изследователския поглед в българската литературна традиция⁴, на Нешо Бончев може да се гледа в по-широки перспективи, за да се стигне, и това е по-интересното, до обстоятелствата на критическа дейност, съпроводена от, така да се каже, *превод показно*, чийто идеен и естетически заряд превръща една фигура, обусловена от неизбежния възрожденски утилитаризъм, в *критик художник*, надскачащ своето време.

Само две десетилетия след изявите на Нешо Бончев на българската литературна сцена в една тотално различна обществено-културна среда се появява есето „Критикът като художник“ (1891 г.), а авторът е самият Оскар Уайлд. Верен на изконната си парадоксалност и присъщото си чувство (което впрочем е въпрос на чест при Уайлд) да скандализира и развенчава уж необорими истини и принципни положения във всяка една област от етиката до естетиката, той въвежда понятието *critic as artist* (критик художник). В своята абсолютна същина тази идея е, разбира се, твърде смела. Предпазливостта на обективното вглеждане и условността на възрожденския утилитарен контекст налагат абстрахиране от уайлдовската субективна ексцентричност и преувеличеност, за да бъде отделено и акцентирано принципното. В този смисъл терминът бива изведен в качеството му на работно понятие.

Вписването на Нешо Бончев в идейната плоскост на понятието става чрез т.нар. *превод показно*, включен към унищожителния кри-

² „Но все тъй правилно би било да се смята критиката и за изкуство, понеже анализ и оценка на произведенията предполагат вкус за хубавото, вдъхновение при разбирането и художествен стил при излагането“ (Арнаудов/Arnaudov 2008: 48).

³ Вж. Тонков/Tonkov 1973: Тонков, П. *Литература и живот. Литературна критика и естетика*. Пловдив: Христо Г. Данов, 1973. [Tonkov, P. *Literatura i zhivot. Literaturna kritika i estetika*. Plovdiv: Hristo G. Danov, 1973.]

⁴ „Той разглежда тогавашната наша литература и културно-просветния живот въобще от позициите на естетиката и на художественото творчество“ (Сестримски/Sestrimski 1982: 127).

тически текст за Пърличевия превод на „Илиада“⁵. И така, Бончев се оказва не просто непровалил се автор, но и сам художник. И четенето на критиката му откъм художествените ѝ достойнства налага на самия Бончев да се гледа като на критик художник, но и като на *естет художник*.

В статията „Списание „Читалище“ (1871 г.) остриетата на критиката, насочени в посоката на безпощадна ирония към журнала, преминават към един конкретен проблем, нуждаещ се не просто от авторското „многословие“⁶, но и от *намеса*. Намесата се реализира в два плана. Първият, от своя страна, се дели на критическа възискателност към главния редактор на „Читалище“ г. Балабанов, позволил си „безтактово и безместно препоръчване“ (Бончев/Bonchev 1983: 94), и естествено към самия автор на превода – Григор Пърличев. Но най-същественото в предприетата намеса е *реалното художествено надскачане на изходната работа*.

Нешо Бончев критикува, поправя и надгражда Григор Пърличев. Остри и хапливи забележки като „трябва г. Пърличев да поучи още граматика“ (Бончев/Bonchev 1983: 108) или „попълнил със свои фантазии“ (Бончев/Bonchev 1983: 108) са част от същностните характеристики на статията в качеството ѝ на критика изобщо. И макар да изглеждат неоснователни като аргументи към вече изведената идея за творческо надграждане, те усъвършенстват оценъчно-критическата тъкан, която е основа на резултата, представляващ критико-преводна художественост. За тази художественост и естетичност ще настоява и Бончев, и то не с високопарни самохвалебствени слова, а чрез изтъчнения, но недвусмислен жест на достойна увереност при озаглавяването: докато поставено над „безкнижний превод“ (Бончев/Bonchev 1983: 108) виждаме името на Пърличев, над Бончевия блести името на Омир.

Нешо Бончев защитава, от една страна, опетнената според него антична поема, а от друга, осветява пътя на националните културни търсения, поели според него в неправилна посока. Надграждането към

⁵ Ботев също създава творческа работа на основата на Пърличевия превод – „Защо не съм“. Съществената разлика с критическия текст на Н. Бончев е обаче повече от очевидна както в жанрово отношение, така и в идейно – Ботевото стихотворение е с преднамерена сатирична насоченост. Обективният характер на една критико-оценъчна работа следователно има много по-голяма тежест в отрицателните си оценки.

⁶ „Но не можем да оставим без внимание превода на Омировата „Илиада“, началото на когото се появи в единадесета книжка. Предметът е сериозен и ние молим читателя да ни награди още малко с търпението си и да бъде благосклонен към многословието ни“ (Бончев/Bonchev 1983: 94).

доказване на художествените пропуски и несъвършенства се осъществява чрез акта на непосредственото сравнение, който навлиза в дълбоките идейно-естетически послания на принципа за собствено творчество, докато на практика художникът остава в критическия жанр.

БРНЕСТ: Но наистина ли критиката е творческо изкуство?

ГИЛБЪРТ: Защо пък да не бъде? Тя работи с материал и го въплъщава във форма, която е едновременно нова и прекрасна. (ОУ/ОУ)

Тази уайлдовска концепция за същината на критическото изкуство, предадена ни от взелия ролята на циничен учител по житейските и артистичните въпроси Гилбърт, е една от най-елегантно поднесените мисли в сравнение с много от изведените идейни възгледи в есето⁷. В същината си носи този естетически принцип, който е залегнал в преводаческия акт на Бончев. В неговия случай обаче принципът на реалността е репрезентиран без излишни себеславословия и високопарни абстракции. Бончев може и да не създава шедьовър от краткия си критически текст и *превода показно*, но общото положение е изпълнено. Неговата критика е „творческа, и независима“ (ОУ/ОУ).

Преоткриването на Нешо Бончев като критик и естет художник е една идея, предлагаща нов прочит на възрожденските традиции. Но на практика Нешо Бончев се вписва в края на епохата на Българското възраждане и трябва да се отчете, че времевата разлика между него и един от модернизаторите на българското културно и естетическо пространство д-р Кръстев е само двайсетина години. Бидейки на границата (ако условно приемем формалната теоретична периодизация) на старата епоха, Нешо Бончев е пристъпил в следващата чрез високите си културни търсения и амбиции.

Именно чрез прилагането на художествените си разбирания и принципи в реалния национален литературен контекст, превръщайки ги в остра и темпераментна критическа реализация, Бончев ни открива нови пътища за тълкуване на делото му и за дооформяне на представата както за личността му, така и за неизчерпаемите възможности на творчеството в неговото естетическо и изобщо проявленческо разнообразие.

През призмата, че „творчеството изисква участието на критическата способност и без нея не може да съществува“ (ОУ/ОУ) може да се стигне по-далеч – до вглеждането в критиката като изкуство, понякога надвишаващо достойнствата на художествения текст поради

⁷ Критическото изкуство е видяно като изобщо превъзхождащо всички останали.

липса на критичност в самия текст, което е пряк резултат от липса на самокритичност у автора.

В своята „Автобиография“ Григор Пърличев сам казва, че е прежеждал така, както може.⁸ В основата на съкратените и идейно неточно предадени стихове стои недостатъчно доброто владение на българския език (нематерен за Пърличев) – недвусмислено доказателство за невъзможността да се постигне съдържателна и още повече – естетическа издържаност. Но онова, което се явява пряко следствие от неспособността на Пърличев да остане равнодушен към острата и безпощадна критическа намеса на Бончев, са думите му по отношение на критико-оценъчните компетенции на самия Нешо Бончев. Обиден и с накърнена чест, Григор Пърличев заключава, че „добрий, просвещений критик не само указва на недостатъците, но и ги поправя“ (Пърличев/Parlichev 1980: 322). В „контраатаката“ на Пърличев към Бончев обаче се съдържа и една визия за добрия и достоен критик, която, предвидена като опозиция на личността на Нешо Бончев, всъщност се оказва много правилно обобщаваща състоялата се творческа намеса – Бончев действително поправя недостатъците. Нещо повече, той демонстрира висша проява на поправка, предоставяйки превод образец. И още, Григор Пърличев подема един много съществен въпрос за същността на критиката, споделян от нейните отрицатели – той вижда в лицето на фигури като Нешо Бончев критици, които „се явяват на светът само за туй – да се нарекат критици“ (Пърличев/Parlichev 1980: 322).

Литературното поле обаче „не е бална зала“ и докато комплиментът и любезният маниер в обсега на едно реално светско събитие предполагат съобразяване с определени порядки и закономерности, с поведенчески и словесен кодекс, литературното поле не бива да се населява и още по-малко насища с нормативност и подобни условности. Макар твърде често истината и защитата на художествения идеал да изглеждат като несправедливост, не в комплиментите и компромисите ще се реализира фигурата на критика художник, на критика естет.⁹

В „Правилата на изкуството“ Пиер Бурдийо в защита на критическата практика пише, че в съпротивата срещу анализа се проявява накърняване на нарцисизма (по Фройд) или по друг начин казано – обида, засягане на творческата компетентност на твореца (Бурди-

⁸ И все пак след рецензията на Н. Бончев той изгаря труда си.

⁹ „Вече мнозина са наранени от язвителното перо на критика. Дори и някои неза-сегнати са стреснати и изплашени в аванс (...)“ (Сестримски/Sestrimski 1982: 123).

йо/Burdiyo 2004: 10). Едва ли е трудно да си представим степента на уязвеност в случая на Григор Пърличев, когато критическият прочит (твърде темпераментен при това) се оказва една прелюдия към по-сериозно основание за обида – демонстрацията как трябва да бъде написано (преведено).¹⁰

Критико-преводаческото дело на Нешо Бончев носи по-висока художествена и естетическа стойност в сравнение с изходната работа, на която стъпва. Ето как общото положение е изпълнено и надграждането става факт, като превръща критика в *своеобразен* критик художник. Тук думата *своеобразен* носи същностна конотация – Бончев е един особен тип критик художник, излизащ извън поставените от Уайлд субективни рамки, за да изобрази *чистата идея* на това (както вече бе уговорено) работно понятие за принципа на уайлдовското надграждане. За целите на културно-историческия контекст на българския 19. век са изчистени далечни от българската реалност уподобявания, както и провокативната ексцентричност, заложена в идейната структура, целяща собствено утвърждаване на творчески достойнства – тенденция, непозната на литературните среди от епохата.

И макар характерната възрожденска авторова скромност да се явява като обща и за Бончев, и за Пърличев, твърде съществена разлика между двамата е представата им за читателски вкус и потребности. Нешо Бончев е интелегент, насочил творческите си усилия не просто към своите съвременници в качеството им на реално съществуващи реципиенти – той диалогизира „с елитната читателска публика, с идеалния читател на бъдещето“ (Леков/Lekov 1989: 7). Тази особеност на литературно-естетическите му възгледи е ключова за цялостната просветителска програма на Бончев: той се стреми към високите образци, към художествено издържаното, а съществен момент от изпълнението на поставените задачи е издигането на културното ниво на самите читатели. Критикът цели едно такова първоначално хипотетично издигане постепенно да доведе до действително разширение на литературно-културните хоризонти на българската публика. Неслучайно Дочо Леков поставя важен акцент върху фигурата на Нешо Бончев в процеса на изграждане на художествен вкус, на националната литературна култура през епохата на Възраждането.

Преводаческият опит на Григор Пърличев, в основата на който е залегнало опростяването, категорично е ръководен от желанието на преводача да представи едно внушително класическо произведение

¹⁰ „В моите ученически години ние се запознавахме с първата песен на „Илиада“ по превода на Бончев“ (Цанев/Tsanev 1980: 171).

по достъпен и близък начин на тогавашната читателска публика. И макар този аргумент да отговаря на културните нужди на българина от епохата, в същото време има не по-малка необходимост от издигане на културно-естетическото равнище и разширяване на хоризонтите. Дори да е доловил това желание, самият Нешо Бончев, като създател на особено амбициозна културно-просветителска програма с идеен заряд – естетическото, не може да допусне поощряване и толериране на слабото. Критикът се вглежда именно в реалното състояние на нещата и е безкомпромисен – „Г. Пърличев не е преводил Омира, а го е острижен предложил на българите и допълнил, и украсил по свой вкус“ (Бончев/Bonchev 1983: 95).

Покрай разсъжденията си за проблематичната природа на естетиката д-р Кръстев пише, че „и едно бездарно творение на поета може да бъде за историка безценен документ, но това негово достойнство няма ни най-малко да повиши неговото литературно-естетическо значение“ (Кръстев/Krastev 2007: 214). Твърдението е напълно приложимо за сблъсъка Бончев-Пърличев. Ключова в случая е необходимостта и от двете фигури, за да се стигне до пълното разгръщане на въпроса за „литературно-естетическо значение“, от една страна, и утилитарното, от друга.

Благородният превод на Пърличев сам по себе си не е достатъчен, за да се превърне в „безценен документ“ без унищожителната критика от страна на Нешо Бончев, защото рязката опозиция хвърля по-ясна светлина върху отделните цели на двете страни. И в този смисъл сякаш „Пърличевата Илиада“ изпъква като действителна актуална за времето си необходимост, твърде добре онагледена от намесата на Бончев: първо тази необходимост е тотално отхвърлена посредством сразяването на „безкнижния“ превод, а след това по особен начин потвърдена чрез своеобразното надграждане с превода образец, внасящ критериите, които трябва да се следват по пътя към културния подем¹¹. *Утилитарното е надградено в посока естетическо въздигане.*

Изглежда видно, че издигането на културно-просветното равнище в национален план се явява основна цел на Нешо Бончев, първия български професионален критик, а резултатът, останал дълго лишен от функционална издържаност, е именно раждането на българския *критик и естет художник*. Една перифраза на сентенциалните думи на Нешо Бончев е в състояние да постигне обобщително звучене

¹¹ Това високо разбиране на Н. Бончев за литературата предопределя и класицистичното (Аретов, Чернокожев/Aretov, Chernokozhev 2006: 313) му отношение в полето на критиката.

на делото му откъм неговите художествени достойнства и отличителност за времето си: литературното поле не е бална зала, но *ако беше*, Нешо Бончев щеше да задава музикалната тоналност и танцовата стъпка чрез естетическата си прозорливост и критико-художествената си намеса.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Аретов, Чернокожев/Aretov, Chernokozhev 2006:** Аретов, Н., Н. Чернокожев. *Българска литература XVIII – XIX век. Един опит за история.* София: Анубис, 2006. [Aretov, N., Chernokozhev, N. *Balgarska literatura XVIII – XIX vek. Edin opit za istoriya.* Sofia: Anubis, 2006.]
- Арнаудов/Arnaudov 2008:** Арнаудов, М. *Основи на литературната наука.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008. [Arnaudov, M. *Osnovi na literaturnata nauka.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2008.]
- Богданов/Bogdanov 1985:** Богданов, И. *Същност и значение на литературната критика.* София: Наука и изкуство, 1985. [Bogdanov, I. *Sashtnost i znachenie na literaturnata kritika.* Sofia: Nauka i izkustvo, 1985.]
- Бончев/Bonchev 1983:** Бончев, Н. *Съчинения.* София: Български писател, 1983. [Bonchev, N. *Sachineniya.* Sofia: Balgarski pisatel, 1983.]
- Бурдийо/Burdiyo 2004:** Бурдийо, П. *Правилата на изкуството: Генезис и структура на литературното поле.* София: Дом на науките за човека и обществото, 2004. [Burdiyo, P. *Pravilata na izkustvoto: Genezis i struktura na literaturnoto pole.* Sofia: Dom na naukite za choveka i obshtestvoto, 2004.]
- Д-р Кръстев/D-r Krastev 2007:** Д-р Кръстев, К. *Съчинения в три тома. Том 3.* София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2007. [D-r Krastev, K. *Sachineniya v tri toma. Tom 3.* Sofia: AI “Prof. Marin Drinov”, 2007.]
- Леков/Lekov 1989:** Леков, Д. Нешо Бончев и формирането на литературната култура през Възраждането. // *Език и литература*, 1989, № 3, 3 – 8. [Lekov, D. Nesho Bonchev i formiraneto na literaturnata kultura prez Vazrazhdaneto. // *Ezik i literatura*, 1989, № 3, 3 – 8.]
- Пърличев/Parlichev 1980:** Пърличев, Г. *Избрани произведения.* София: Български писател, 1980. [Parlichev, G. *Izbrani proizvedeniya.* Sofia: Balgarski pisatel, 1980.]

Сестримски/Sestrimski 1982: Сестримски, И. *Нешо Бончев*. София: Български писател, 1980. [Sestrimski, I. *Nesho Bonchev*. Sofia: Balgarski pisatel, 1980.]

Тонков/Tonkov 1973: Тонков, П. *Литература и живот. Литературна критика и естетика*. Пловдив: Христо Г. Данов, 1973. [Tonkov, P. *Literatura i zhivot. Literaturna kritika i estetika*. Plovdiv: Hristo G. Danov, 1973.]

Цанев/Tsanev 1980: Цанев, Г. *Книга за критиката*. София: Български писател, 1980. [Tsanev, G. *Kniga za kritikata*. Sofia: Balgarski pisatel, 1980.]

ИЗТОЧНИЦИ

ОУ/OU: О. Уайлд. *Избрани творби в три тома. Том 3*. София: Народна култура, 1984. [O. Uayld. *Izbrani tvorbi v tri toma. Tom 3*. Sofia: Narodna kultura, 1984.]